

بەناوى خىواي بەخشىندەى مېھرىبان

زانكۆى سەلاخەددىن-ھەولېر
كۆلېژى ئاداب
بەشى كۆمەلناسى
قۇناغى دېپلۇمى بالا/ كۆرسى دووھم
ئىۋرەكانى كۆمەلناسى- ھاۋچەرخ
لەلايەن: د. ھىوا على عمر
۲۰۲۳-۲۰۲۴

پ۱: پەيوەندى تىۋر و كېشەكانى ژيانى رۇژانە:

لەسەر ئەوھى ئايا سەرەتا پىۋستە كېشە بناسىن پاشان تىۋرەكەى دەست نىشان بىكەين، يان بەپېچەوانەوھ تىۋر بناسىن پاشان كېشەكانى پى دەستنىشان بىكەين، رېكەوتن لەنىوان زاناىان نىە. ھەر تىۋرىك لەبنەرەتدا بۇ چارەسەرى (ھەلبەت لەرۋوى ھزرىيەوھ) كېشەيەك بەدىدەيت. بەلام ھەموو كېشەيەك ناچىتە ئاستى تىۋر، تەنىا ئەو كېشەكانە دەبنە بابەتى تىۋر كە ئەو تايىبەتمەندىانەيان ھەبەيت:

- ❖ كېشەكە لىكەوتەى خراپى بۇ بەشىكى زۆرى كۆمەلگا ھەبەيت؛
- ❖ زۆربەى خەلكى كۆمەلگا ئەو پرسە وەك كېشەيەكى جىددى بناسن كە دەبى چارەسەر بىكرەيت؛
- ❖ كېشەكە پېچەوانە بىت لەگەل ئەوھى كە زۆرىنەى ھاوولاتيان بە بەھا يان پرەنسىپەكانى كۆمەلگەى دەزانن؛
- ❖ چارەسەر كېشەكە بچىتە چوارچىۋەى سىياسەتى گشتى.

پ۲: بۇچى تىگەيشتن لە كېشەكان جىاوازە؟

- ❖ خودى كېشە كۆمەلایەتەكان لەسەردەمەك بۇ سەردەمىكى تر دەگۆردىن.
- ❖ ھەستىارى سەبارەت بە كېشە كۆمەلایەتەكان دەگۆرەيت؛ لە شوئىنەكەوھ بۇ شوئىنەكى تر جىاوازە.

پ ۳: تايبه تمه ندييه كانى تيؤرى سيستمه كانى پارسؤنز چيىن؟

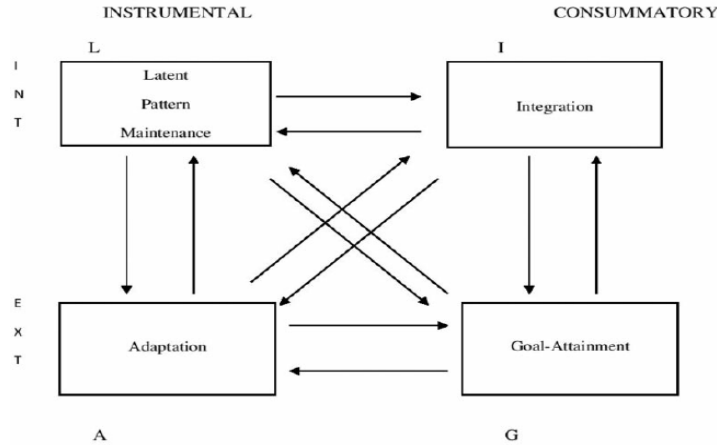
پارسؤنز هه وليداوه گه شه بدات به تيؤرىكى ئاستى به رزى ئه بستراكت كه قابليه تى جيبه جيكردن و گشتاندى تيدا بيت. هه وليداوه به ريبازى سيستمه كان له كومه لگا بروايت. له پروانگه ي پارسؤنز، هه ر سيستمىكى كومه لگايى له چوار ورده سيستمى كرده پيكديت كه برىتين له:

۱. كرده ي گونجاندىن (A): ئه ركى سيستمى ئابوورى.

۲. كرده ي به ده سته ينانى ئامانچ (G): ئه ركى سيستمى سياسى.

۳. كرده ي يه كپارچه سازى (I): ئه ركى سيستمى قانونى.

۴. كرده ي پاريزگارى كردن له شيوازه كلتورىيه كان (L): سيستمى په روه رده و فيزى كردن.

پ ۴: پارسؤنز چؤن ده پرواينته كرده ي كومه لايه تى؟

كرده ي كومه لايه تى ويست و ئيراده يه؛ ئه كته ره كان له ميانه ي چهند ئامانچ و ئامرازىكى جياوازى ده ستنيشانكراو له پرووى كلتورىيه وه هه لىژاردن ئه نجام ده دن. ئه ركه رايى بونىادى جه خت له ئه ركى په يوه ست به بونىاده كانى كومه لگايى (وهك بونىاده كانى پيشه و كار، په يژه به ندى كومه لايه تى) له پاريزگار يكردى له هاوسه نكى كومه لايه تى يان نه زمى كومه لايه تى ده كاته وه.

پ ۵: مەبەست لە "گۆراوەکانی پاتیرن" لای پارسۆنز چىيە؟

گۆراوەکانی پاتیرن (نەخش)، بەها-ئاراستە نەخشکراوەکان (PATTERNED VALUE-ORIENTATION) دەستنیشانی چۆنیەتی کاری کۆمەلگە و وردە سیستەمەکانی دەکات. چۆنیەتی کاری کۆمەلگە لەنیوان ئەو چەند دوو-جەمسەریانەى خوارەویدا دى و دەچیت:

۱. گشتگیر - تايبەتمەند

۲. تايبەتمەندی - بلاو بوونەوه

۳. دەستکەوت - وەرگرتن

۴. بیلايەنى - سۆزداری

۵. خۆی - ئاراستە کۆمەلایەکان

پ ۶: بەشداری رۆبەرت میرتون لە تیۆری بونیادی ئەرکەرا چىيە؟

بەشداری میرتون لەم تیۆرەدا:

۱. پەيوەندی لەنیوان گریمانە تیۆرییەکان و واقعیتە ئەزمونییەکان دروست کرد. تیۆرییەکانی مەودای ناوەرەست، ئەوانەن کە گریمانە تیۆرییەکانی بە واقعیتە ئەزمونییەکانی کۆمەلگا دەبستنهوه. بۆ نموونە: ۱. تووژینهوهکەى قیبهەر "ئەخلاقى پرۆتستانی و رۆحى سەرمايەدارى". ۲. تووژینهوهکەى دۆرکایم "خۆکوشتن".

پ ۷: مەبەست چىيە کە دەوتریت: "میرتون وەک پارسۆنز جەختی لەسەر پەيوەندی نیوان تیۆری و داتا کردەوه!"

بەلام گریمانەى پارسۆنزی رەتکردهوه کە پىيوایە داتاكان دەبى لە سیستەمیکی تیۆری گشتیدا دابنرین کە بۆ هەموو کۆمەلگاكان بەکاربهینریت و هەموو پىکهاته و ژیر سیستەمەکانی نیوان کۆمەلگاكان رۆون بکاتهوه. لەبرى ئەوه، میرتون جەختی لەوه کردەوه کە ئەرکی سەرەکی دەبى پەرەپیدانی تیۆرییە کۆمەلناسیەکان بێت کە بۆ بواره سنووردارەکانی داتا ئەزمونییەکان بەکاربهینرین.

پ ۸: له خشته په کدا په یوه ندى نیوان ئامانچ کلتورییې کان و ئامرازه دامه زراوه بییه کانی لای میرتون پروون بکه وه:

۵	جوړی گونجان	ئامانچه کانی کلتور	ئامرازه باو و دامه زراوه کان
۱	سازان (Conformity)	+	+
۲	داهینان (Innovation)	+	-
۳	نهریتکه رایې (Ritualism)	-	+
۴	پاشه کشه گه رایې (Retreatism)	-	-
۵	یاخیبون (Rebellion)	±	±

(Merton, 1968: 194)

(+) په سند کردن
 (-) په دکرده وه
 (±) په دکرده وه ی به باوه کان و جیگرته وه ی به ها نوییه کان

پ ۹: مه به ست له سازان له تیوری میرتون چییه؟

- جوړی یه که م که سازانه، وهک دوخیکی ئاسایی (Normal) ته ماشا دهکات
 - به لام هه رچوار جوړه که ی تر وهک لادان ده بیته؛ له ئه نجامی ناکوکی نیوان ئامانچه کولتورییې کان و ئامرازه باوه کان بو به ده سته نیانیان، دروست ده بیته.
- میرتون ده لیت: "تویژینه وه له چونیته تی کارکردنی بنیادی کومه لایه تی بو فشار خسته سهر تاکه کان بو یه کیک له م شیوازه به دیلانیه په فتار ده بیته به تیبنیکردن ده سته بیکات که تاکه کان له وانیه له به دیلیکه وه بگوردرین بو به دیلیکی تر له کاتیکدا به شدارییان له پانتاییه جیاوازه کانی چالاکی کومه لایه تییدا هیه. ئه م جوړانه ئامازهن بو په فتاری رول له هه ندیک بارودوخدا، نهک بو که سایه تی. جوړیکن له وه لامدانه وه ی که م تا زور جیگیر نهک جوړه کانی ریخسته تی که سایه تی."

پ ۱۰: مه به ست له "ئهرکه ئاشکرا و نادیاره کان" له تیوری میرتون چییه؟ به نمونه وه پروونیکه وه.

ده سته نیسانی ئهرکه ئاشکرا و نادیاره کانی کردوه: ئهرکه ئاشکراکان: ده رئه نجامه مه به سته دار و دانپیدانراوه کانی دیارده یه کی کومه لایه تی دیاری دهکات. ئهرکه شاراوه کان: ده رئه نجامه نه خواراو و نه ناسراوه کانی دیارده کومه لایه تییه کی ده سته نیسان دهکات. وهک خو ی ده لیت: "ئهرکه ئاشکراکان بریتین له "ئو ده رئه نجامه بابه تییا نه ی که به شدارن له ریخسته تی یان گونجانندی سیسته مه که و له لایهن به شداربووانی سیسته مه که وه خواراو و ده سته نیشانکراون." و ئهرکه شاراوه کان، ئو ده رئه نجامه بابه تییا نه ی که "نه مه به ست و نه دانپیدانراون." بو نمونه سزای تاوانبار ئهرکیکه

كۆمەلگا داواي دەكات (ئەركى ئاشكرا). بەلام چاوترسىنكردنى خەلكانى تر كه نەتوانن ئاسايشى كۆمەلايەتى بخەنە مەترسىيەوہ (ئەركە ناديار).

پ ۱۱: ھەموو كردهيەكى كۆمەلايەتى دەكرى چەند دەرئەنجامى ھەبىت باسى بكە:

ھەموو كردهيەكى كۆمەلايەتییەكان دەتوانىت چەندىن دەرئەنجامى ھەبىت، يان بۇ ھەموو كۆمەلگا يان تەنھا بۇ ھەندىك كەس و گروپى بچووك. رەنگە ھەندىك لەم دەرئەنجامانە پىشېبىنى نەكراو بن تا ئەو رادەيەى كە مەبەست نەبوو كە رووبدەن و ھەرچەندە مەبەست نەبوون، بەلام دەتوانن:

۱. ئەركدار (functional) بىت؛ ۲. پىچەوانەى ئەرك (dysfunctional) بىت؛ ۳. يان لە چوارچىوہيەكى كۆمەلايەتى ديارىكراو، ناپەيوەندىدار (Irrelevant) بىت. دەرئەنجامەكانى دژە-ئەرك، يان فشار و گرژىيە كۆمەلايەتییەكان لە سىستەمى كۆمەلايەتيدا وەك ئەوہى كە ھەيە (بۇ نمونە لە حالەتى كۆچبەرى يان بيمەى تەندروستى)، دەتوانن ئەركىكى ئەرىنىيان ھەبىت. وەك مىرتون ئاماژەى پىدەكات، ئەو دەرئەنجامانە دەتوانن ئامرازىك بن لە ھىتانەدى گۆرانكارى لەو سىستەمەدا. ئايا ئەمە چۆن روودەدات، پرسىارىكە بۇ لىكۆلىنەوہى ئەزمونى.

پ ۱۲: پۆل و ئەركى جىفرى سى. ئەلگزەندەر لە نوپكردنەوہى بونىادى ئەركگەرا چۆن دەبىنىت؟

جىفرى سى. ئەلگزەندەر يەككە لە بەناوبانگترین كۆمەلناسانى ھاوچەرخى ئەمريكى و ئىستاش مامۆستايە لە زانكۆى يىل. لە كۆمەلناسىدا، لە ناوہراستى ھەشتاكانى سەدەى رابردووہوہ رىبازى كاركردگەرايى نوپى (نيوفەنكشئاليزم) لە بەرامبەر كاركردگەرايى بنىادى (فەنكشئاليزم) تالكۆت پارسۆنز دامەزاند. لە كۆمەلناسىدا، نوپنەرايەتى نيوفەنكشئاليزم دەكات كە بە زىندووكرەوہى تيورى تالكۆت پارسۆنز دەناسرىت.

پ ۱۲: لەروانگەى ئەلگزەندەر نيوفەنكشئاليزم بە پىنج ئاراستەى سەرەكى كار دەكات:

۱. دروستكردنى فۆرمىكى فەنكشئاليزم كە فرەپەھەند بىت و ئاستى مايكرو و ماكروى شىكارى لەخوبگرىت.

۲. پالنانى فەنكشئاليزم بۇ لای چەپ و رەتكردنەوہى گەشېبىنى پارسۆنز سەبارەت بە مۆدىرنىتە.

۳. قسەكردن لەسەر ھىزىكى دىموكراسى كە لە شىكارى كارايىدا ديارە.

۴. بۇ تىكەلگەردىنى لەگەل ئاراستەي مەملانى، و

۵. بۇ جەختكردنەوہ لەسەر نادلىيىي (uncertainty) و داهينانى كارلىكانە (interactional creativity).

پ۱۳: جياوازي بكة لە نيوان پارسونز و ئەلگزنەندەر بۇ كردهي كۆمەلايەتى:

- لە كاتىكدا پارسونز بەردەوام ئەكتەرەكانى وەك چەمكىي شىكارى سەير دەكرد، ئەلگزنەندەر كردهي وەك جوولەي كەسە كۆنكرىتى و زىندووہكان (concrete, living, breathing persons) پىناسە كرد كە رىگەي خويان لە كات و فەزادا دەگرنەبەر.
- سەرەراي ئەوہي كە ھەموو كردهيەك رەھەندىكى ئىرادەي ئازاد (FREE WILL) لەخۆدەگرىت، كە بەھۆيەوہ فەنكشئاليزم فراوانتر دەكات تاكو ھەندىك لە سەرنجەكانى كارلىكى ھىمايى نىشان بەدات.

پ۱۴: ئەلگزنەندەر چۆن دەروانىتر پرسى يەكگرتنى كۆمەلگەي (societal integration)؟

ئەلگزنەندەر بە شوينكەوتنى نەرىتى دۆركايم و پارسونز، گرنكى بە پرسى يەكگرتنى كۆمەلايەتى (societal integration) دەدات، بەلام بە پىچەوانەي ئەوانەوہ وا گریمانە ناكات كە كايە دامەزراوہيە جياوازهكان پىكەوہ بوونيان ھەبىت و لە ئالوگۆرى ھاوسەنگىدا كار بكن، بەلكو بەدواداچوون بۇ ئەوہ دەكات كە چۆن كۆمەلگەي كۆمەلگەي (societal community)، يەكگرتوويى لە نيوان ئەو ھىزە دامەزراوہيى و كولتورويە زۆرانەي كە دەتوانن لە ھەر چوارچىوہيەكى كۆمەلايەتى-مىژوويى زىندووہدا ھەرەشەي لىبكن، چۆن پىكەتوہ و بە دامەزراوہيى دەكرىت.

پ۱۵: چەمكى كۆمەلگەي كۆمەلگەي لاي ئەلگزنەندەر پوون بكةوہ:

كۆمەلگەي كۆمەلگەي (societal community): لەروانگەي پارسونز، كۆمەلگا (مجتمع عام) لە چوارلەقسىستەم پىكديت: ئابوورى، سىياسەت، ياسا، كلتور. ئەو چوارلەقسىستەم پىكەوہ ناوەرۆكى بنيادى دامەزراوہيى كۆمەلگا ھاوچەرەكان پىكدينن كە دانراون بۇ جىيەجىكردى چوار ئەركى ئابوورى، سىياسى، يەكگرتوويى كۆمەلگەي، و بەكۆمەلايەتىكردى كلتوروى كە پىويستەن تاكو نەزم بەوہرار بىت و لەگەل گۆران خويى بگونجىتت. ئەلگزنەندەر جياوازي

دهكات له نيوان كايه مدهنى و ئه وهى ناوى ده نيت كايه نامدهنى. كايه مدهنى: "جيهانئيكه له بهها و دامه زراوه كان كه تواناي رهخهنى كومه لايه تى و يه كگرتنى ديموكراتيك له ههمان كاتدا دروست دهكهن". كايه يهكى له م شيوه يه پشت به هاودهنگى ده به ستيت، به ههستكردن بۆ ئه وانى تر كه ئيمه ناياناسين به لام ريژى ليده گرين.

پ ۱۶: كايه مدهنى لاي ئه لگزه ندهر له چى پيكدت؟

كايه مدهنى زور گوتارى گشتى له كومه لگادا (بۆ نمونه راي گشتى، ياسا، ئه خلاق و بنهما مده نيه كان، ناوه رپوكى كولتورى جه ماوه رى، ناربه زايه تى و داكوكيكردن) و دامه زراوه جوراوجوره كان كه ئاسانكارى و هاندانى ئه و جوره په يوه ندييه (وهك ميديا) له خوده گرئيت. فيلمه كان). بزووتنه وه كومه لايه تيه كان، كومه له مده نيه كان - بۆ نمونه، دايمان دژى ليخوپين ئوتومبيل به سه رخوش). كايه مدهنى سنوورداره به كايه نامدهنى - "له گه ل جيهانه كانى وهك حكومه ت، ئابوورى، ئايين، خيزان و كومه لگا". ئه لگزه ندهر جه خت له وه ده كاته وه كه وهك كايه مدهنى، كايه نامه نيه كانيش ناوه كى سه ره كى كواليتى ژيان و پلوراليزم له كومه لگادا. جگه له وهش، مدهنى و نامدهنى وابه سته يه كترن، هه رچه نده زورجار ئامانج و به رژه وهندى و فورمه كانى ريخستنى نامدهنى له گه ل دروستكردى هاوپشتيه كى گشتگر و ناپله به ندى كه ئامانجى دادپه روه رى بۆ هه موو ئه ندامانى كومه لگايه، ناكوكن.

پ ۱۷: تيورى رهخه نيه چيه؟

"تيورى رهخه نيه" ئاماره يه بۆ كومه ليك تيور كه ئامانجيان رهخه نگرتن و گورپنى كومه لگايه له ريگه تيكه لكردنى روانگه نورماتيغه كان له گه ل شيكارى ئه زمونى هوشيارانه ي ململانى و دژايه تى و په وته كانى ناو كومه لگا. پرووتنر، "تيورى رهخه نيه" ئاماره يه بۆ كارى چه ند نه وه يه ك له فهيله سوفان و تيوريسته كومه لايه تيه كان له نه ريتى ماركسيستى ئه وروپاي رورئاوا كه به قوتابخانه ي فرانكفورت ناسراون و له سالانى ۱۹۳۰ له په يمانگاي تويژينه وهى كومه لايه تى له ئه لمانيا ده ستريان به كار كردوه. به تويژينه وهى نيوان زانسته كان ناسراوه كه فهلسه فه و زانستى كومه لايه تى، به ئامانجيكى پراكتيكى زياتر رزگاركه ر به يه كه وه گري ده دن.

پ ۱۸: باس له سىڭ كەسايەتى كارىگەر و سىڭ بەھا بگە كە تيۆرى پخنەيى جەختى لەسەر دەكات:
زانبارى جياواز لەسەر كەسايەتتە كارىگەرەكانى نەوہى يەكەمى قوتابخانەى فرانكفورت -
ماكس ھۆركھايەمەر (۱۸۹۵-۱۹۷۳)، تيۆدور ئادورنۆ (۱۹۶۹-۱۹۰۳)، ھيربيرت ماركوزە (۱۹۷۹-
۱۸۹۸)، و والتەر بنيامين (۱۹۴۰-۱۸۹۲) - و كەسايەتى سەرەكى نەوہى دووہم، يۆرگن ھابرماس
(لەدايكبوى ۱۹۲۹) ھەيە. تيۆرى پخنەيى جەخت لەسەر بەكارھينانى پخنەگرانە و تيرامانى
عەقل دەكاتەوہ لە ھەلسەنگاندن و پيشخستنى جيئە جيكردى بەھاكانى پۆشنگەرى لە كۆمەلگادا،
كە برىتيني لە: عەقل (Reason); يەكسانى (Equality); پزگاربوون (Emancipation).

پ ۱۹: باسى ديالىكتىكى پۆشنگەرى (ھۆركھايەمەر و ئادورنۆ) بگە:

تيۆريستەكانى پخنەگر پخنەيەكى جدى لە كۆلتور و كۆمەلگا و سياسەتى ھاوچەرخ دەگرن.
ئەوان دەلین، لە كاتىكدا ئيمە عەقل بەكاردينين بۆ بەرھەمھينانى مەعريفەى زانستى و تەكنەلۆژياى
ئالۆز كە ژيانمان باشتر دەكات، بەلام بەشيكى زۆرى ئەم مەعريفەيە بۆ كۆنترۆلى كۆمەلايەتى و
بەرھەمھينانى ھەژمونى ئابوورى و سياسى و كۆمەلايەتى، كەلتورى و بەرھەمھينانى
سەرمايەدارى بەكاردەھينریت. ئەمە "ديالىكتىكى پۆشنگەريە" - بۆ نمونە لە ناوھەرۆكى تاك
پخنەندى (يەكسان) دا كە تايبەتمەندى ئەو ھەلبژاردنە (دروينانەيە) كە لە بازارى بەرخورى و لە
گوتارى سياسيدا بەرچا و دەكەويت.

پ ۲۰: باس لە پخنەكانى تيۆرى پخنەيى بگە لە عەقلانىيەت:

- پخنەگرتن لە جيئە جيكردى بژاردانەى ئايديالەكانى پۆشنگەرى.
- پخنە دەگریت لە ھاوتاكردنى عەقل لەگەل زيرەكى ئامرازى، ستراتيجى يان تەكنىكى.
- پيئوايە عەقلانىيەتى تەكنىكى بەسەر عەقلانىيەتى نۆرماتيف (يان بەھاكان) دا زال بوو.
- عەقلانىيەتى ئامرازى زالبوون و ژيئەستەيى دەسەپينيت نەك پزگاركردى مرؤف.

پ ۲۱: ئەم گووتەيە شى بکەو: ھۆرکھایمەر و ئادۆرتۆ پېئانوايە: کۆمەلگادا لەلایەن میدیای گشتی و دامەزراوەکانی ترەو (بۆ نموونە کۆمپانیاکان، پەرۆردە، سیاسەت) سەرکوت دەکریت.

تیۆریستە رەخنەگرانەکان دەلین بیرى رەخنەیی لە کۆمەلگادا لەلایەن میدیای گشتی و دامەزراوەکانی ترەو (بۆ نموونە کۆمپانیاکان، پەرۆردە، سیاسەت) سەرکوت دەکریت، کە لەبری ئەو عەقلانیەتییکی ئامرازی یان ستراتیژی دەسەپینن کە ھەموو کایەکانی کۆمەلگە کۆنترۆل دەکات. نەھیشتنی بیرکردنەوہی رەخنەگرانە و سەرکوتکردنی بەرھەلستی واتادار، چ لە بۆچوونە سیاسییەکان، بەھا کۆمەلایەتیەکان، یان ھەلبژاردنی مۆدە، توانای پیکھینانی کۆمەلگەییەکی یەکسانخواز و تەواو دیموکراسی لە تاک و کۆمەلگا (چ سۆسیالیزمی سۆفیەت یان سەرمايەداری پۆژئاوایی) زەوت دەکریت. تەنیا لە رینگە تیۆریکی رەخنەیی - بە بەکارھێنانی عەقل بۆ رەخنەگرتن لە شیوازی کارکردنی کۆمەلگا - دەتوانین بە دەستەجەمعی کۆمەلگایەکی ئازاد دروست بکەین کە تیايدا پشت بە داواکارییە کۆنترۆلکەرەکانی سەرمايەداری کپیبرکینکار نەبەستیت، بەلکو سەرەخۆ بین لێ، کە دزە کردۆتە ھەموو لایەنەکانی ژيانی پۆژانە: "بیری رەخنەیی ھەولەدات کارەکتەری ناعەقلانییەتەکانی عەقلانییەتی دامەزراوہی (*established rationality*) دیاری بکات". بەم پێیە، تیۆریستەکانی رەخنەیی داوکی لەو دەکەن کە تاکەکان پێویستە بە رەخنەیی سیستیماتیک بەشدار بن لەو شیوازانەدا کە کۆمەلگا ریکدەخەن و خزمەت بە ئامانجەکانی دەکات.

پ ۲۲: کردەیی پێوہندی (Communicative Action) چییە؟

یۆرگن ھابرماس رینگەییەکی (تارادەھیک یۆتۆپیایی) بۆ دەربازبوون لەم کۆنترۆلە دەخاتە ڕوو. ئەو دەلیت پێویستە عەقلانییەتی رزگاربخوازانە و پێوہندی بگەڕینینەوہ بۆ ئەوہی لە رینگەیی پێوہندی ئازادانە (خۆویستانە) لەگەل ئەوانی تر لە کایە گشتییەدا، بتوانین پابەند بین بە کردە کۆدەنگییەکان کە بەھۆی بەرژەوہندییە ئابووری و سیاسی و خۆپەرستەکانی دیکەوہ نەشیوینراوہ. دەسەلاتی عەقلانی تووشی ئالنگاری بووہ بەھۆی: پارە؛ دەسەلات؛ داگیرکردنی ژيان - جیھان (Life-world)؛ کۆمەلگایەکی ریکخراو و کۆنترۆلکراو.

پ ۲۳: ئامانجەکانی کردەیی پێوہندی لای ھابرماس چییە؟

• ئامانجی ھابرماس: رزگارکردنی عەقلە لە پەيوەندییە تاک لایەنەکانی دەسەلاتی عەقلانیەتی ئامرازی.

- گه راندنه وهی پیوهندی عهقلانی یان عهقلانییه تی پیوهندی.
- دۆخی گوتاری ئایدیال. ئیدیعی راستی په یوهست به گریمانه و ئامانجهکان.
- کردهی پیوهندی: کۆدهنگی عهقلانی دروست دهکات، له بالادهستی دوور دهکه ویتته وه.
- ریگرییه بنیادییهکان له ناو سهرمایه داریدا: پیوهندی شیواو به رهه مدینیت.

پ ۲۴: ژیان- جیهان له پروانگه ی چ مانایه ک دهگه یینیت؟

له پروانگه ی هابرماس ژیان- جیهان بریتییه له پانتاییه کی کردهی کۆمه لایه تی که تیایدا هه ماههنگی له نیوان ئه کته رهکانی و نه زمی کۆمه لایه تی له ریگه ی باوه رهکان و به ها هاوبه شهکان دیتته دی.

- ژیان- جیهان پیکدیت له کۆمه لیک پیناسه و چه مکی په سندکراو که ئاراسته ی کرده و په یوهندییه کانمان دهکن و ریکییان دهخن.
- لای هابرماس ژیان- جیهان بریتییه کانگایه کی دهوله مند و ریخراو له شیوازه ته فسیرییهکان که به شیوه یه کی کولتووری یان به یارمه تی ئامرازه کولتوورییهکان دهگوازیینه وه و به شیوه ی زمانه وانی ریکده خرین.
- زۆر شیوازی کۆمه لایه تی و کولتووری جیگیر دهبن که پۆژبه رۆژ شیوه ی نه گۆر و گومانه له گه گر خویان دهنوینن، به لام به هوی فشاره دهره کییهکان و چاودیری سارد و بیروچی داموده زگاکانی بیروکراسی و کارگری، ئه و تواناییه سنووردار ده بیت، و ئه و سه رچاوانه ی که ئه گه رهکانی فیروبوون و به رده و امبوون به شیوازهکانی هه ماههنگی و داهینه رانه له په یوهندییه کۆمه لایه تییهکان له کۆمه لگای مه دهنی ده به خشیت، وشک دهکات.

پ ۲۵: پیکهینه رهکانی ژیان- جیهان چین؟ باسیان بکه:

ژیان- جیهان له سی به ش پیکدیت: کولتور، کۆمه لگا و که سایه تی پیکدیت:

- ئه سی پیکهینه ره به ریز: بریتین له پارادایمهکان یان شیوازهکانی ته فسیرکردن، شیوازه گونجاوهکانی په یوهندی کۆمه لایه تی، و چۆنیه تی شکلگرتنی ناسنامه ی مروقهکان و ئاراسته رهفتارییهکان.

- له ژيان-جيهاندا مروڤه كان بۇ دروستكر دنى ناسنامه كان گفټوگؤ و دانوستان له گهل يه كتر دهكن. بۇ پيناسه ييگه كان و ههماهنگى و يه كگرتنى كؤمه لايه تى سوود له نه ريته كولتوورييه كان و هرده گرن.

پ۲۶: تيورى ئالوگورپى لاي جورج هومانز چييه؟

ئو ئاماژهى به وهدا كه ده توانر يټ هه موو فورمه كانى سه ره تايى ره فتارى كؤمه لايه تى له رووى پالنه ره ده روون ييه كانى تاكه وه روون بكر يته وه. بۇ ئو پالنه ره تاكه كه سيبه كان ئو وه روون ده كه نه وه كه بوچى دامه زراوه كان بوونيان هه يه؛ ته نيا له بهر ئو وهى بوونى هه يه كه پالنه ره كانى تاكه كان بۇ پشتگيريكر دن له (يان سه ره پاي) ئامانجه كانى ريخر او وه كه كؤده كاته وه و ههماهنگى ده كات.

پ۲۷: به به راورد جورج هومانز و پيتر بلاو بكه سه باره ت به ئالوگورپى كؤمه لايه تى:

- جورج هومانز، ئالوگورپى نيوان تاكه كان له سه ره بنه ماي پاداشت/ سزا، به بنه ماي هه موو كرده يه كى سو سيؤلؤژى ده زان يټ.
- ئالوگورپى كؤمه لايه تى ئاماژهى بۇ ئو وهى به كه سانى تر ده يبه خشين و له كه سانى تر و هريده گرين.
- ئالوگورپى كؤمه لايه تى به ناهاوسهنگى ده سه لات تايبه تمه نده.
- به لام پيتر بلاو، ئالوگورپى كؤمه لايه تى له بوارى ره فتارى ريخر او وه يى په ره پيدا.
- ناهاوسهنگى ده سه لات له ئالوگورپى كؤمه لايه تيبدا وابه سته ي يه كتر دا بيلايه ن ده بيت.
- ئالوگورپى كؤمه لايه تى متمانه و چاوهر وان ييه كانى دوولايه نه ريكه ده خات.

پ۲۸: هومانز له گهل هه ريه كه له دؤركايم و قيبه ره سه باره ت بنه ره تى كرده ي ئالورى به راورد بكه:

له كاتيكا دؤركايم پيداگرى له سه ره ئو وه ده كرد كه هه لسوكه وتى تاكه كان له كؤمه لگه ته نيا به چه مكه كؤمه لئاسيبه كان، واته به راستيبه كؤمه لايه تيبه كانى ديكه روون بكر يته وه، هومانز روانگه ي پيچه وانه ي گرته بهر: له راستيدا بۇ ئو كؤمه لئاسى ده ره نه نجام يكي ده روونئاسى بوو- كارليكي تاكه كان له گهل تاكه كانى ديكه ي خاوون پالنه رى ده روونى، جا له گروه بچووكه كاندا بيت يان له ريخر او وه كاندا. له لايه كى تر، قيبه ره جه ختى له گرنگى كرده ي بكه ره كؤمه لايه تيبه كان كرده وه كه

خەرىكى كىردارىكى عەقلىنى و بابەتتى مانادارن، بەلام ھەروھا تىشكى خستە سەر تايبەتمەندىيە كۆمەلەيەتتەكانى گروپ و پىكخراوھەكان. لە بەرامبەردا ھۆمانز ئاماژەى بەوھدا كە پىكخراوھەكان ھىچ سىمايەكى كۆمەلەيەتتە تايبەت بە خۆيان نىيە؛ پىكخراوھەكان تەنبا "كورتركاوھەكن بۇ چالاكىيە بەردەوام و ھەماھەنگەكانى ژمارەيەك كەس". لاي ئەو ھەموو رەفتارىكى كۆمەلەيەتتە دەرکەوتەى رەفتارى پالئەرى تاكەكەسىيە و سەربەخۆيە لەو چوارچىوھەى مېژووويى و كۆلتووورى و پىكخراوھەى كە تاكەكان تىيدا كاردەكەن.

پ ۲۹: ئەو گووتەيەى رىچارد ئىمىرسون شى بکەوھ: رايەلەكان لەپەيوھەندى ئالوگوركى دا لە نەك ئەكتەرەكان گرنگترن (نموويەكيش باس بکە):

كۆك و ویتمايەر لەسەر زارى ئىمىرسون لەبارەى ئالوگورپىيەوھ دەلین: "پەيوھەندى لە نىوان ئەكتەرەكاندا بوونى نىيە بەلكو لە نىوان رايەلەكانى ئالوگورپى ئەو پەيوھەندىيە دروست دەكەن. پەيوھەندى نىوان دوو رايەلەى ئالوگورپى، بەكارھىنانى ئەرىنى يان نەرىنى..دەسلەلات لە پەيوھەندىدا پىويستى بە گەيشتن بە ھەلومەرجى ئالوگورپى لەبارتر ھەيە بۇ خۆى. بۆيە ئەكتەرى بەھىزتر لە پەيوھەندىيەكى ئالوگورپدا، پىويستە مەرجى ئالوگورپى لەبارتر بەدەستبەينىت".

لەگەل ئەوھى سىياسەت و ئابووورى جىھانى بۆتە ھۆى تىكچەرژانى تۆرە جىھانىيە، دەتوانرىت گرىمانە بگرىت كە سوودى شىكارى تۆرەكان فراوانتر كىردوھ. ھاوتەرىبى تۆرەكان يارمەتیدەرە بۇ ئەوھى رۆونكرندنەوھى ئەوھى كە بۆچى ئەمريكا ھەلوئىستىكى تارادەيەك نەرمى بەرامبەر داگىركردنى جۆرجيا (كۆمارى سۆفیهەتى پىشوو) لەلایەنى رۆوسيا لە مانگى ئابى ۲۰۰۸ گرتەبەر لە كاتىك ئەمريكا ھاوپەيمانى جۆرجيايە بوو. بەلام ئەمريكا پىويستى بە پاراستنى پەيوھەندىيەكانى لەگەل رۆوسيا. رۆوسيا ھىزى ئابووورى جىھانى خۆى زۆر فراوانتر كىردوھ. دابىنكەرىكى سەرەكى نەوتە كە ئەگەر بە ھەر شىوھەيەك بەھۆى كىردەوھەكانى ئەمريكاوھ پەك بخرىت، ئەوا نرخی غاز لە ئەمريكا (و شوئىنەكانى دىكە) بەرز دەكاتەوھ. جگە لەوھش، رۆوسيا يارىزانىكى سەرەكىيە لە تۆرىكى ھاوپەيمانان كە چىن، ئىران و كۆريايى باكور لەخۆدەگرىت - ھەموو ئەو ولاتانەى كە ئەمريكا دەبىت لەخۆيان بگرىت بۇ پاراستنى بەرژەوھەندىيە سىياسى/ئابووورى/سەربازىيەكانى.